

Amerika útja a 21. századba

Zsigmond Anna: *Kultúra és hatalom: Amerika útja a 21. századba.*
Budapest, Gondolat 2019. 268 oldal

Zsigmond Anna nem először publikál Amerikáról; irodalomjegyzékében saját maga tünteti föl ezt. De ez most más. Most olyan könyvvel jelentkezett, amely átfogóan, összefoglalóan, lényegre törően, ugyanakkor élvezetesen mondja el, amit Amerikáról tudnunk kell, tudnunk érdemes.

Miért kell tudnunk Amerikáról? A kérdés csak látszólag naiv. Természetesen mindnyájunknak ismerünk kell – legalább is némileg, legalább is bizonyos mélységig – azt a világot, amely az elmúlt fél évszázadban meghatározta az életünket, és

amely – várhatólag – még jó ideig meg fogja határozni azt, ahogy élünk: a lehetőségeinket (közvetve-közvetlenül), a föltételeinket, a szokásainkat, a fogyasztásainkat. Igaz, mindez nem föltétlenül látszik, sőt, az esetek többségében éppen hogy rejtve hat. De hogy mennyire, azt elég csupán az infokommunikációs technológiai forradalmon lemérni, amely most is itt zajlik körülöttünk.

Zsigmond Anna könyve persze nem az életünket rejtve vagy látványosan meghatározó amerikanizálódásról (globalizációról) szól. Inkább annak forrásvidékét tárja föl, és sétára invitál. Azt mondja, hogy az amerikai álmok – ő mítoszoknak nevezi – az a forrásvidék, ahonnan mindez eredeztethető. Innen a könyv címe: *Kultúra és hatalom* – ahol a „hatalom” a világhatalmat jelenti, a „kultúra” meg az imént idézett álmodat.

Az „amerikai álom” ismert kifejezés – a bevándorlók reményét jelöli. Sokszor embertelen erőfeszítéssel kergették elképzeléseiket, illúzióikat és szerencsájüket az Újvilágban – ahogy a New York-i Eisenhower sétány megejtő szoborcsoporttal emlékeztet rá. Zsigmond Anna szerint nem csak azokról van szó, akiket mi is ismertünk, ismerünk: az újabb kori bevándorlókról. Hanem minden

bevándorlóról, ha csak nem rabszolgaként hurcolták őket oda – de tán még akkor is. Az amerikai társadalom álmokra épült, hiszen mindenki, aki ma Amerikát jelenti (az őslakosok, sajnos, nincsenek benne) bevándorolt. És mind kergette a saját álmait.

Amelyek nem egyszerű álmok voltak, hanem mára mítoszokká váltak. Az álmokat ugyanis meg lehet valósítani, és Amerika története épp erről szól. A mítoszok nem valósíthatók meg; a mítoszokban hinni szokás. A mítoszok a megvalósított álmok, ahogy nemzedékről-nemzedékre elmondjuk és továbbadjuk őket. Zsigmond Anna vissza-visszatér ehhez a vezérfonalhoz. Könyve fejezeteiben gondosan bemutatja, hogyan fordulnak át a megvalósult álmok közösségi mítoszokká: a civil társadalom mítosza, a szabadpiac mítosza, a demokrácia mítosza, a társadalmi egyenlőség mítosza.

A mítoszok tulajdonsága, hogy élők maradnak, ha a valóság sokszorosán rájuk is cáfol. És a valóság, mutatja be Zsigmond Anna, már rég rácáfol ezekre a mítoszokra. A társadalmi egyenlőség mítoszára sokszorosan és szemmel láthatóan, sőt növekvően. A demokrácia mítoszára is csakúgy, mint a szabadpiacéra. Dehát a mítoszok azért mítoszok, hogy élők maradjanak akkor is, ha a valóság nem igazolja vissza őket. Így fordulnak át egyéni és közösségi álmokból politikai iránytűkké, amelyekre hatalom épül, s amelyeket a

hatalom – bonyolult áttételekkel – ma is követ.

A „ma” a szerző szótárában nagyjából a 2010-es évek közepét jelenti. A könyv és az elemzés Donald Trump első elnökségének idején zárul, amelynek megrendítő hatása alól a szerző nem is próbálja kivonni magát.

*

Ha nem értesz valamit – vagy ha meg akarod határozni, csak nem tudod, hogyan – meséld el a történetét. A szerző is ezt az eljárást alkalmazza: úgy mutat be és elemez, hogy előbb Amerika történetébe vezet be. Tizenhárom fejezetben úgy vezet végig az Egyesült Államok történetén, hogy meg-megáll a csomópontoknál, és bemutatja a mítoszok ütközését a valósággal. Fejezetei végigvisznek a civil társadalomtól egy mégis szükséges – mert az együttéléshez nélkülözhetetlen – állam vérrel-vasal történő megalakításáig; a vallásszabadság mítoszáig a piacosodó missziók valóságáig; a demokrácia mítoszától a parlamentarizmus valóságáig, a tulajdon szentségének mítoszától az indiánok kiszorításáig földjeikről; az egyenlő oktatástól a kisebbségek helyzetének máig megoldatlan, sőt megoldhatatlan dilemmájáig, az amerikai álomtól egy gazdagságig, amelyben a társadalom lassan csökkenő aránya részesül. Ezt az utat nevezi a szerző Amerika útjának a 21. századba – ahogy könyvének alcíme mondja.

Ez az időutazás jól sikerült. Út közben ugyanis – ha együtt tartunk Zsigmond Annával, és hiszünk is neki –, sok mindent megértünk, amit eddig is tudtunk, de nem értettünk vagy félreértettünk. Hogy van az, hogy idáig nem terjedtek az egykor Európa-szerte oly népszerű szocialista gondolatok (egyszer, az 1930-as években, pedig nagyon közel kerültek hozzá)? Hogy van az, hogy emberi méltóságról beszélnek (már a Függetlenségi Nyilatkozatban rögzítették), s közben rabszolgákat adnak-vesznek és indiánokat irtanak? Hogy van az, hogy demokráciában élnek, és közben európai szemmel elképzelhetetlen szegénységben hagyják a társadalom peremén élőket? Miért van az, hogy az egyéni szabadságot saját fegyverrel kell védeni? Miért van az, hogy a szabadság hazája falakkal veszi körbe magát a bevándorlók ellen?

A válaszokat a szerző az amerikaiak kivételesség-mítoszában keresi. Ezt a kivételességet nem csak a Mayflower hajón utazó puritánok érezték (írásba is foglalták, jó kalmárok módján), hanem mindenkire ráragad, aki egyszer átkelt az óceánon. Az egyszerűség és kivételesség előbb mint álom, majd mint mítosz máig ott lebeg az amerikai gondolkodásban és közbeszédben. S hozzá társul, mondja Zsigmond Anna, két másik mítosz: a küldetés és a felsőbbrendűség. A küldetés mint mítosz azt jelenti, hogy Amerikának nemcsak joga, hanem kötelessége is demokratizálni a világot. A felsőbbrendűség

tudata pedig azt, hogy ezt megteheti, sőt hatalma és ereje is van megtenni.

Így persze már sok minden érthető. Érthető az a civil vallás, amelyet minden valamire való amerikai oszt: a hit a demokráciában – tértől-időtől függetlenül –, valamint a hit abban, hogy a demokrácia az örök értékek birodalmából a földre hozható (függetlenül történeti koroktól és civilizációs eltérésektől). Ha valaki érteni akarja korunk nagypolitikáját és benne az amerikai politikusok részvételét, akkor, mondja Zsigmond Anna, erre az elköteleződésre kell figyelnie.

És így persze érthetők azok az irányzatok gazdaságban, társadalomban, politikában, amelyek a szabad vállalkozást, a civil közösségek elsőbbségét, a társadalmi ellenőrzésbe vetett hitet, az egyén önállóságát, a „gyerünk, csináljuk” (*just do it*) mentalitását tükrözik és terjesztik. Így érthető meg az a szokatlan és amerikaiasság, amely Európát és a harmadik világot időről-időre ámulatba ejti. Így magyarázható mindaz, ami felsőbbrendűnek és modellszerűnek tűnik, s amit követni, de legalább is utánózni érdemes.

A kényszereket sokkal kevésbé vesszük észre; azt, amit a könyv címe fenyegetően „hatalom”-nak nevez. Az amerikai álmok és a belőlük kialakult mítoszok nem egyszerű hagyománnyá váltak, hanem ideológiává állnak össze, amely a gazdasági és politikai hatalom magyarázatára, sőt, leplezésére is szolgál. A könyv

fejezetei mind gyakrabban ezzel zárulnak, hogy aztán a befejező rész egyértelműen hangot adjon Zsigmond Anna meggyőződésének: világhatalom bontakozott ki már az életünk során, a szemünk láttára, miközben szemünk előtt még mindig az álmok, fülünkben a mítoszok csengetnek.

*

Mire szolgál Zsigmond Anna könyve? Nyilván nem kézikönyvnek, jóllehet a gondosan összeállított tárgy- és névmutató akár erre is utalhat (és a kiadó hagyományaiba is így illeszkedik leginkább). Az átfogó tartalom, az aprólékosan összeállított irodalomjegyzék, valamint a szöveget végigkövető lábjegyzetek is ilyesmit sugallnak. Mégsem javasolnám hagyományos kézikönyvnek, több okból sem. Olyan ismereteket föltételez – tájékozottságot a földrajzi térben és a történelmi, főként az európai történelmi időben –, amely nélkül a könyv nem fejtheti ki hatását.

Nem is tudományos mű a Zsigmond Annáé. Monográfiából épp elegendő van magyarul a piacon. Különben is miért kellene magyarul Amerikáról monográfiát írni? Régebben, a rendszerváltozást közvetlenül követően, a hosszú bezártság után még inkább lett volna érthető. A könyv függelékeként angol nyelvű összefoglalás olvasható, ami mintaszerű. csak épp fölösleges: ha angolul olvasunk, valószínűleg nem a Gondolat hazai kiadványaihoz fogunk nyúlni.

Ha sem nem tankönyv, sem nem monográfia, akkor mi tehát? Én leginkább tudományos ismeretterjesztésnek mondanám. Erre pedig csakugyan nagy szükség van, még hozzá magyar nyelven is. Amerika, mint írtam, itt van körülöttünk: a közbeszédben, a gondolatainkban, a mindennapi tapasztalatainkban. S ha valaki reflektál is arra, amiben részt vesz – gazdaságban, politikában, kultúrában –, elgondolkodik a tapasztalatain, vagy meg akarja érteni, ami körülötte folyik, akkor nem teheti meg, hogy épp Amerikát hagyja ki a képből. Ez Zsigmond Anna könyvének igazi hivatása: értelmezni, magyarázni, végiggondolni és segíteni, hogy megérthessük Amerikát.

Lektorok azért nem ártottak volna. Magam nem vagyok amerikanista, így hát amit eddig írtam, nem annyira elemzés, inkább csak vélemény. Megítélni sem tudom, miből mennyi hiteles Zsigmond Anna könyvében – bár jóhiszemű olvasóként, társadalom- és oktatáskutatóként túlnyomórészt elfogadom, amit a szerző mond.

Annál is inkább, mert terjedelmes irodalomjegyzék hitelesíti, amit mond. Egyik-másik szerző, akit én szeretek és fontosnak tartok, hiányzik, akár az amerikai *Boorstin*-ra gondolok (híres sorozatából csak az első kötet szerepel itt, az is a magyar, kicsit unalmas fordításban), akár a magyar *Hahner Péterre*. De többségében fontos és tanulságos írások.

De azért vannak pontok, melyekről másként gondolkodom. Például az amerikai bevándorlásról. (Úgy tudom, több, legalább négy hullámban történt, különböző időszakokban, okokból és résztvevőkkel – ami jelentősen szegmentálta mind az amerikai társadalmat és gazdaságot, mind pedig a civilizációt, sőt még az álmokat is.) Másként gondolkodom a polgárháborúról (az „államok közti háborúról”, mondják mai napig az amerikai Délen); szerintem ez volt az a radikális fordulat, amelynek hatására kiformalódott a mai Egyesült Államok. Ha az álmok mítoszokká váltak, az jelentős mértékben köszönhető annak, hogy az Észak Észak lett, a Dél pedig Dél maradt. Nem véletlen, hogy az 1920-as évek óta annyi hatásos földolgozás teremtette újjá ezt a meghatározó háborút. S teremti újjá a mai napig.

S főként másképp gondolkodom az Egyesült Államok hivatásáról. Ahhoz a nemzedékhez tartozom, amelynek számára nem az „amerikai álmom” volt kézzel fogható – családomból egyik ágon sem vándorolt ki szerencsére senki –, hanem az „álmom Amerikáról”, a szabadság, a gazdagság és a reménység birodalmáról az itthoni tartós sötétségek idején. Az előző nemzedék egyesült Európáról álmodott ötvenhatban és utána is, amely partner lehetne Amerikával. Mára mítosz ez is? Remélem, nem. De aki szembe akar nézni vele, annak őszintén ajánlom Zsigmond Anna meggyőző, olvasmányos könyvét.

Kozma Tamás
nevelésszociológus,
professor emeritus,
Debreceni Egyetem